

کرسی تزویری، عرضه و بنفید ایدہ علمی

فقہ نظام خانوادہ

ماہیت شناسی و ساختار

ارائہ دہندہ:

حجت الاسلام والمسلمین علی رحمانی

مدیرگروه فقہ و مبانی اجتهاد مرکز تخصصی آخوند خراسانی

استاد ناقد:

آیت اللہ سید منذر حکیم

استاد سطح عالی حوزہ علمیہ قم و مدیر گروه فقہ خانوادہ جامعہ المصطفیٰ العالمیہ

دبیر علمے:

حجت الاسلام والمسلمین سید رضا شیرازی

استاد حوزہ علمیہ مشهد

زمان:

چهارشنبه ۳۰ خرداد ۹۷ - ساعت ۱۱ صبح

مکان:

مشهد مقدس: چهارراه خسروی، خیابان آیت الله خزعلی، دفتر تبلیغات اسلامه خراسان رضوی

بسم الله الرحمن الرحيم

فقه نظام خانواده، عرصه مطالعاتی جدیدی در حوزه فقه است که به منظور شناخت آن، پاسخ به پاره‌ای از پرسش‌ها ضروری می‌نماید؛ بر اساس شناختی که از نظام موضوعات و شبکه مسائل مرتبط با خانواده وجود دارد، بازگشایی افقی نوین در فقه خانواده، چه ضرورتی دارد؟ این شاخه مطالعاتی از چه ویژگی‌ها و مختصات برخوردار است؟ چه نسبتی با فقه سنتی یا تطبیقی (فقه احوال شخصیه) دارد؟ با توجه به تنوع گونه‌شناختی موضوع خانواده، کدام نوع از آن را مورد بازکاوی قرار می‌دهد؟ این انگاره تا چه میزان توجیه‌پذیر است؟

جنس پرسش‌های بیان شده فلسفی و پاسخ به آن بر اساس روی‌آوردهای علم‌شناختی اندیشمندان مسلمان خواهد بود. بر مبنای نظریه علم‌شناختی منطقی- فلسفی که در مقام تعریف، از منطری پیشینی به تحلیل علوم می‌پردازد، روی‌آورد نوینی که در حوزه فقه با عنوان فقه حکومتی، نظام یا سرپرستی نام بردار است، مبانی، موضوعات، مسائل، تقسیم و روش بدیعی به فقه‌پژوهان ارائه می‌گردد که در گذشته تاریخ این دانش مغفول مانده اما اقتضات درونی فقه زمینه بازتولید آن را فراهم ساخته است. در تبیین این مبحث تلاش می‌شود با نگرشی موردپژوهانه به فقه نظام خانواده، عناصر یاد شده تطبیق و تحلیلی از میزان توجیه‌پذیری آن ارائه گردد.

چیستی و شناخت مختصات این عرصه، در گرو تحلیل معناشناختی واژگان عنوان فوق است. این واژگان عبارتند از: «فقه، نظام، فقه‌نظام، خانواده، نظام خانواده». به تبع این تحلیل، ابهام ترکیب «فقه نظام خانواده» برطرف خواهد شد.

تحقیقات انجام گرفته تطور معناشناختی واژه فقه را اثبات می‌کند. بر این پایه، فقه به منزله یک دانش، حوزه‌های مطالعاتی جدیدی را در قالب دو روش مقارن و غیرمقارن مورد بررسی قرار

می‌دهد. فقه نظام از این قبیل به شمار می‌رود. این اصطلاح، بر خلاف اصطلاح فقه‌پویا، مبتنی بر اقتضائات درون فقهی و توسط مشاهیر فقیهان معاصر مطرح گردیده است.

ابتنا بر مبانی توصیفی هر نظام با تکیه بر فهم عرفی، ادله مثبت و ممضات شرعی و گزاره‌های توصیه‌ای مستفاد از آن، ضرورت بازخوانی تمامی ابواب فقه از جمله ابواب مربوط به خانواده را مطرح می‌سازد. این ابواب، در فقه سنتی به صورت کتاب نکاح و طلاق به عنوان دو باب با انسجام نسبی، به ضمیمه موضوعات و مسائل پراکنده در ابواب دیگر چون؛ وصیت، ارث، دیات و غیره قابل مشاهده است. به دلیل اقناع ناپذیری پاره‌ای از مسائل فقه سنتی در قبال مسئولیت‌های اعضای خانواده، نسبت به یکدیگر چون؛ «وجوب نفقه زوجه و عدم وجوب درمان او»، «اطاعت مطلق زوجه از زوج»، «فقدان تحلیل از ابعاد قوامیت زوج با توجه به تنوع مدیریت در خانواده»، «تفکیک موضوعات و فقدان نگرش سیستمی به نهاد خانواده» و غیره، پاسخ به نیازها و رفع آسیب معرفتی از نهاد خانواده به کندی صورت می‌گیرد. به منظور رفع این مشکل، تلاش گردیده تا با تطبیق ابواب فقهی به ابواب حقوقی، معاصرسازی مسائل مرتبط با خانواده صورت پذیرد اما این انطباق، زمینه‌ساز رفع مشکل نگردیده است. امروزه ابهامات مطرح در باب خانواده به همان میزان متوجه فقه سنتی است که فقه تطبیقی را نشانه رفته است.

با توجه به اینکه نظام و سیستم در اغلب پدیده‌های طبیعی و نهادهای اجتماعی وجود دارد، مطالعه آن در دو مرحله کلان و خرد الزامی است. در مرحله کلان رفتار مجموعه و اهداف آن مورد بررسی قرار گرفته و در مرحله خرد، ماهیت اجزا و ارتباط آنها با یکدیگر با توجه به اینکه بخشی از سیستم هستند، تحلیل می‌گردد. دانش فقه به عنوان دانشی که بیان‌کننده احکام ناظر به فعل مکلف است، باید همه رفتارها را در سطوح مختلف شناسایی و احکام بایسته آن را عرضه نماید.

در فقه سنتی و تطبیقی اجزا با کمترین ارتباط و نقش، مورد توجه قرار می‌گیرند؛ در حالیکه مهم‌ترین هدف و کارکرد فقه نظام، مطالعه رفتار در تمامی سطوح است. فقه خانواده نیز از همین

روش تبعیت می‌کند. بررسی مسئولیت‌ها بر پایه نقشی که در نهاد خانواده بر عهده افراد قرار گرفته است افزون بر تبیین واقع بینانه از رفتارهای درون این نهاد، اهمیت هر مسئولیت را برپایه وزن آن متذکر می‌شود.

نظام موضوعی و شبکه مسائل برآمده از خانواده عرفی مورد امضای شارع که در فقه نظام خانواده وجود دارد و کارکرد این فقه با تکیه بر دفاع‌پذیر بودن برداشت از آیات و روایات مرتبط و واقع این نهاد، دلیل بر توجیه‌پذیر بودن این روی‌آورد در مقابل دو روی‌آورد دیگر است. البته این مهم را نباید از نظر دور داشت که فقه نظام، به عنوان مکملی برای فقه فردی (سنتی) است و به ضمیمه آن دانش فقه را به عرصه تحولی بدیع رهنمون می‌شود.

با توجه به مباحث بیان شده، ابعاد خانواده در چند لایه زیر می‌تواند از منظر فقه مورد تحلیل و تبیین قرار گیرد:

تکوین خانواده

تحکیم خانواده

تنظیم خانواده

مشکلات خانواده

انحلال خانواده

عناوین فوق دارای زیر عنوان‌های مختلفی است. مثلاً در ذیل تحکیم خانواده عنوان‌هایی مانند؛ مدیریت خانواده، اقتصاد خانواده، فرهنگ خانواده و غیره قرار می‌گیرد. در ذیل تنظیم خانواده؛ ابعاد آن و موضوع جمعیت، و مباحث مرتبط با اولاد واقع می‌شود.